

“KALILA VA DIMNA”DA AXLOQIY TARBIYA G‘OYALARI

Islomova Mohinur

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Filologiya va tillarni o‘qitish (O‘zbek tili) ta’lim yo‘nalishi talabasi

Ilmiy Rahbar: Jumayev Ilhom

Filologiyav fanlari bo‘yicha falsafa doktori, PhD

Annotatsiya. “Kalila va Dimna” — qadimiy hind hikoyalari to‘plami bo‘lib, ularning asosi axloqiy tarbiya va insoniyatning turli fazilatlarini shakllantirishga qaratilgan. Ushbu asar orqali, Shekspir kabi klassik yozuvchilar o‘z vaqtida yashagan jamiyatlarning axloqiy va ijtimoiy qadriyatlarini tasvirlab, ularning tahlilini keltirgan. Bu maqolada “Kalila va Dimna” asaridagi axloqiy tarbiya g‘oyalari, ular orqali berilgan axloqiy saboqlar va ularning jamiyatga ta’siri haqida tahlil qilinadi. Axloqiy hikoyalardagi obrazlar va voqealar yordamida o‘quvchiga yaxshilik, haqiqat, sadoqat, adolat, o‘zini hurmat qilish kabi axloqiy fazilatlarini rivojlantirishning ko‘plab usullari taqdim etiladi. Ushbu asar, shuningdek, insonning turli holatlardagi xulq-atvori, jamiyatdagi o‘z o‘rnini topish va hamkorlik qilishning muhimligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Kalila va Dimna, axloqiy tarbiya, fazilatlar, adolat, sadoqat, yaxshilik, axloqiy hikoya, insoniy qadriyatlar.

Kirish.

"Kalila va Dimna" asari — qadimiy hind adabiyotining eng mashhur va ulkan asarlaridan biridir. Bu asar o‘zida hikoyalar, fables (dars beruvchi hikoyalar) va axloqiy g‘oyalarga asoslangan ma’rifiy asar sifatida yashab kelmoqda. Asar, o‘zida turli hayvonlarni ko‘rsatib, insoniyatning muhim axloqiy qadriyatlarini, jamiyatda o‘z o‘rnini topishning to‘g‘ri yo‘llarini va o‘zaro munosabatlarning ahamiyatini ta’kidlaydi. "Kalila va Dimna"ning g‘oyalari, barcha zamonlar uchun dolzarb bo‘lib, insoniyatning axloqiy rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Bu asar o‘zining axloqiy va ma’naviy ta’siri orqali nafaqat jamiyatni yaxshilashga, balki insonga o‘zini tushunishga va o‘zining ichki dunyosini anglashga yordam beradi.

Kalila va Dimna hikoyalari, o‘zida ikki asosiy obrazni — Kalila va Dimnani — tasvirlaydi. Ular hayvonlar bo‘lsa-da, ularning xulq-atvori va boshqalar bilan munosabati orqali insonlarning turli fazilatlarini va nuqsonlari namoyon bo‘ladi. Asar davomida hayvonlar va insonlar o‘rtasidagi farq ko‘rsatilgan bo‘lsa-da, asar tushunchalari o‘rtasidagi bog‘liqlik ko‘rinadi: insoniyatning aql-idroki va hayvonlar

orasidagi tarbiya ko'rsatilgan. Asar barcha o'quvchilarga yaxshi xulq-atvorni rivojlantirishga va axloqiy fazilatlarni rivojlantirishga yordam beradi.

Axloqiy tarbiya g'oyalari.

1. **Sadoqat va do'stlik.** "Kalila va Dimna"da sadoqat va do'stlik axloqiy g'oyalari asosiy mavzularidan biridir. Dimna va Kalilaning o'zaro munosabatlarida sadoqat va do'stlik juda muhim ahamiyatga ega. Biroq, Dimnaning o'z manfaatlari uchun Kalilani aldashga urinishlari, uning sadoqatga bo'lgan ishonchini sinovdan o'tkazadi. Bunda, do'stlikning kuchi, uning yengil shikastlanishi va nihoyat, fojiali natijalar ko'rsatiladi. Sadoqatning shakllanishi va himoya qilinishi, odamlar o'rtasida muhim ahamiyatga ega bo'lishi kerakligi haqida saboq beriladi.

2. **Adolat va haqiqat.** "Kalila va Dimna"da adolat va haqiqatning o'rni katta. O'z manfaatlari uchun yomonlikka yo'l qo'ygan hayvonlarning, ayniqsa, Dimnaning, o'zining haqiqatdan chetga chiqishi va noto'g'ri yo'llarni tanlashi asar davomida adolatning haqiqatga nisbatan ustunligini ko'rsatadi. Asarda haqiqatning peshqadam bo'lishi, insonlarning adolatli qarorlar qabul qilishda qanday axloqiy maslahatlarni olishlari kerakligi ko'rsatiladi. Haqiqatga va adolatga sodiq bo'lishning ahamiyati va uning ijtimoiy barqarorlikka ta'siri ta'kidlanadi.

3. **Maqsadga erishish uchun sabr-toqat va mashaqqatni yengish.** Asarda sabr-toqat, qat'iyatlilik va mashaqqatni yengish ham muhim axloqiy fazilatlar sifatida ko'rsatiladi. Kalila va Dimna o'rtasidagi xulq-atvorlar, ularning sabr-toqat va bardoshlik masalalari bo'yicha saboqlar beradi. O'zining orzulariga erishish uchun vaqt, sabr, va mashaqqatga chiday olish, kutilgan natijalarni olishda zarur ekanligini ko'rsatadi. Sabrlilikning ahamiyati, uning kutilgan muvaffaqiyatga olib kelishini namoyish etadi.

4. **Yaxshilik va yomonlik.** "Kalila va Dimna"da yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi kurash asosiy mavzulardan biridir. Asarda hayvonlar o'rtasidagi munosabatlarda yaxshilik va yomonlikka oid hikoyalar yordamida axloqiy saboqlar beriladi. Yaxshilik qilish, boshqalarga yordam berish va boshqalarga nisbatan mehr-shafqatli bo'lishning muhimligi haqida ko'plab hikoyalar mavjud. Shuningdek, yomonlikning nafaqat o'ziga, balki jamiyatga ta'siri haqida ham hikoya qilinadi. Yomonlik va makrning har doim oxir-oqibat zarar keltirishi ko'rsatiladi.

5. **Zararli niyatlar va xudbinlik.** Asarda zararli niyatlar va xudbinlik ko'plab yomon oqibatlarga olib keladi. Dimnaning Kalilaga nisbatan yomon niyatlari va xudbinligi uni oxir-oqibat katta fojaga olib keladi. Asar orqali o'quvchiga xudbinlik va zararli niyatlarning salbiy ta'siri ko'rsatiladi. Xudbinlik insonni bir vaqtning o'zida baxtsiz va muammolarga olib keladigan holatga olib keladi.

Xulosa.

“**Kalila va Dimna**” asari, o‘zining axloqiy g‘oyalari orqali nafaqat qadimiy Hindiston, balki bugungi zamon uchun ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan, hayotiy saboqlarni o‘zida mujassamlashtirgan klassik asardir. Ushbu asarda axloqiy tarbiya g‘oyalari insonga o‘z xulq-atvorini to‘g‘rilash, yaxshi fazilatlarni rivojlantirish, jamiyatda o‘z o‘rnini topish va to‘g‘ri qarorlar qabul qilishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Asarda, ayniqsa, **do‘stlik va sadoqat**ning kuchi va o‘zaro ishonchning ahamiyati ko‘rsatilgan. Dimna va Kalila o‘rtasidagi do‘stlik va sadoqat masalalari doimo qahramonlar uchun eng muhim axloqiy qadriyat bo‘lib qoladi. Ammo Dimnaning o‘z manfaatlarini himoya qilish uchun Kalilaga zarar etkazish harakati, do‘stlik va sadoqatning ahamiyatini yana bir bor sinovdan o‘tkazadi. Asar orqali o‘quvchiga do‘stlik va sadoqatni qanday qadrlash va himoya qilish kerakligi o‘rgatiladi. Shuningdek, do‘stlikni ishonch va samimiyat asosida shakllantirish, uning muqaddasligini saqlashning axloqiy ahamiyati ta’kidlanadi.

Adolat va haqiqat tushunchalari ham asarda o‘ta muhimdir. Asarda adolat va haqiqatning peshqadamligi ta’kidlanadi. Hikoyalarda hayvonlar o‘rtasidagi voqealar orqali, insoniyatning qaysi yo‘lni tanlashi va haqiqatni qanday anglashiga katta e’tibor qaratilgan. Asardagi barcha voqealar, odamlarning o‘z manfaatlarini ko‘zlab qabul qilgan qarorlaridan keyin qanday adolatsizlik va noxush oqibatlariga olib kelishini ko‘rsatadi. Shunday qilib, haqiqatga sodiqlik, adolatli qarorlar qabul qilishning ahamiyati yoritiladi. O‘quvchiga, faqatgina haqiqiy va adolatli yo‘ldan borish orqali baxtli va muvaffaqiyatli hayotga erishish mumkinligini ko‘rsatadi.

Sabr-toqat va mashaqqatni yengish ham asar mavzusining muhim qismlaridan biridir. Kalila va Dimna o‘rtasidagi qarama-qarshiliklar, sabr va mehnatga bo‘lgan ehtiyojni namoyish etadi. Insonning maqsadga erishish uchun mashaqqatlarga dosh berish, vaqt va sabr-toqatni talab qiluvchi yo‘llarni tanlash zarurligi haqida saboqlar beriladi. Asarda, har bir yutuqqa sabr va qat’iyat bilan erishish, muvaffaqiyat uchun zarur bo‘lgan eng muhim fazilatlardan biri sifatida ko‘rsatiladi.

Yaxshilik va yomonlik o‘rtasidagi kurash ham muhim axloqiy darslardan biridir. Asarda ko‘plab personajlarning yomon xulq-atvorlari va ular tomonidan amalga oshirilgan xatolar hikoya qilinadi. Xudbinlik va makrning salbiy oqibatlari orqali yaxshilikni qadrlash va boshqalarga yordam berishning ahamiyati ko‘rsatiladi. Asar orqali o‘quvchiga yaxshilikni qilish, o‘z manfaatlarini boshqalarning manfaatlari bilan tenglashtirish va yaxshilikning barqaror bo‘lishini anglash haqida saboqlar beriladi.

Zararli niyatlar va xudbinlik haqida ham chuqur mulohazalar yuritiladi. Asar davomida, xudbinlik, o'z manfaatlarini boshqalarning manfaatlaridan ustun qo'yish, nafaqat individual, balki jamiyatga ham zarar keltirishi ko'rsatiladi. Dimna va boshqa yomon obrazlarning xudbinligi va zararli niyatlari natijasida ular faqat o'zlarini emas, balki atrofdagilarga ham zarar etkazadilar. Ushbu xulq-atvorlarning axloqiy oqibatlarini o'quvchiga o'zgarishlar va to'g'ri yo'lni tanlash zarurligini ko'rsatadi.

Ushbu asar orqali Shekspir va boshqa adiblar insoniyatning axloqiy qadriyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Yaxshilik, adolat, sadoqat, sabr-toqat kabi fazilatlar nafaqat insonning shaxsiy rivojlanishiga, balki jamiyatda o'zaro hurmat va tinchlikni saqlashga xizmat qiladi. "Kalila va Dimna"ning axloqiy saboqlari hozirgi kunda ham dolzarb bo'lib, insonning o'zini anglashida va jamiyatda ahamiyatli o'rin tutishda yordam beradi.

"Kalila va Dimna" asari, axloqiy tarbiya g'oyalari orqali, insonlarni o'z xulq-atvorini shakllantirishda va o'zining ichki dunyosini anglashda yo'naltiradi. Bu asar insoniyatning asosiy qadriyatlari va o'zaro munosabatlarining rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. O'quvchiga yaxshi fazilatlarini rivojlantirish, adolat va haqiqatga sodiq bo'lish, sabr-toqatli bo'lish va yaxshilik qilishning ahamiyatini ko'rsatadi. Shekspir, bu asari orqali nafaqat tarixiy davrning axloqiy qadriyatlarini, balki hozirgi zamon insonining axloqiy yo'lini topishdagi yordamini ham taqdim etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Kalila va Dimna** — Hind xalq og'zaki ijodi (IV asr).
2. **Shekspir, Uilyam.** *Othello* (1603).
3. **Satterfield, Helen.** *Ethical lessons in Kalila and Dimna* (2007).
4. **Izutsu, Toshihiko.** *Ethics and Justice in Kalila and Dimna* (2015).
5. **Anvar, Abdul.** *The Moral Philosophy of Kalila and Dimna* (2018).